

Operációkutatás I.

Szegedi Tudományegyetem
Informatikai Intézet
Számítógépes Optimalizálás Tanszék

12. Előadás

Az optimalizálás alapfeladata

Keressük f függvény maximumát

$$\max_{\mathbf{x}} f(\mathbf{x})$$

ahol $f : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ és $\mathbf{x} \in \mathbb{R}^n$.

Lehetnek **adottak korlátozó feltételek**: $g_i(\mathbf{x}) \leq 0, i = 1, \dots, m$ és/vagy $g_j(\mathbf{x}) = 0, j = m + 1, \dots, m + k$. Ha adottak, **feltételes**, különben **feltétel nélküli** optimalizálási feladatról beszélünk.

- f és g_i függvények lehetnek lineárisak (LP), vagy nemlineárisak is,
- de feltesszük, hogy **folytonosak**
- $\mathbf{x}$ -re nincs g_i -ken kívül megszorítás (pl. nem köthetjük meg, hogy egészek)
- jelöljük $\mathcal{S}$ -sel a lehetséges megoldások halmazát

Az optimalizálás alapfeladata

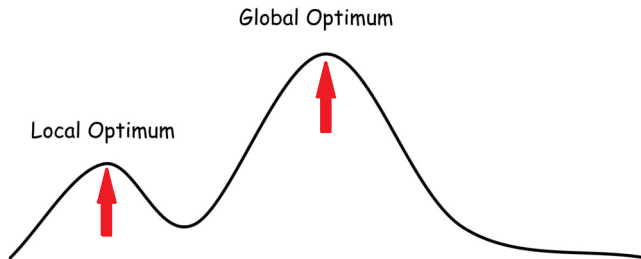
Mit jelent az, hogy x^* egy megoldás?

Lokális optimum

Egy x^* lokális maximum (optimum), ha $\exists \delta > 0$, úgy, hogy $f(x^*) \geq f(x)$ $\forall x \in \mathcal{S}$ és $\|x - x^*\| < \delta$ esetén.

Globális optimum

Egy x^* globális maximum (optimum), ha $f(x^*) \geq f(x) \forall x \in \mathcal{S}$ esetén.

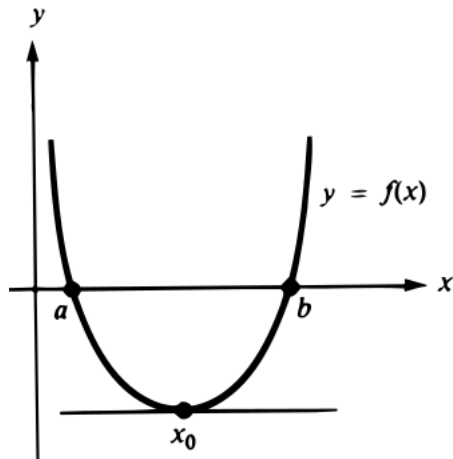
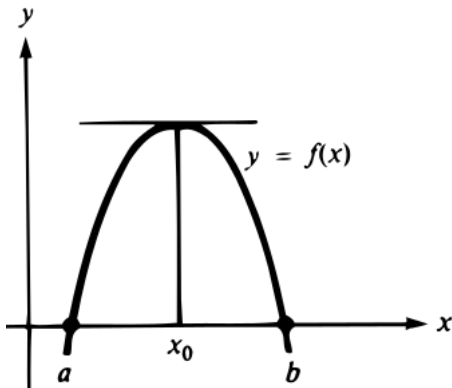

Az optimalizálás alapeladata – ábra

Kérdés

Mikor lesz minden lokális maximum (minimum) globális is?

Ha f konkáv (konvex) függvény, akkor biztosan.

Feltétel nélküli optimalizálás: Szükséges és elegendő feltétel optimalitásra

Tétel (szükséges feltétel). Ha x^* az $f(x)$ függvény maximuma (minimuma), akkor $f'(x^*) = 0$.

Ez nem elegendő, ld. pl. $f(x) = x^3$ függvény.

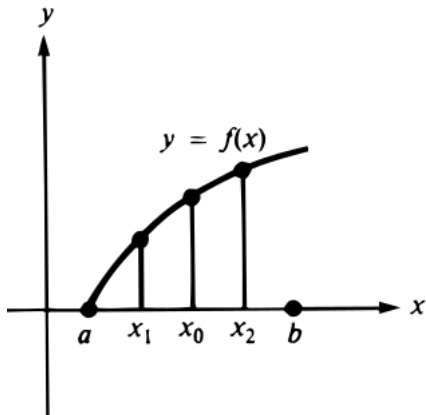
Tétel (elegendő feltétel). Ha $f'(x^*) = 0$ és $f''(x^*)$ negatív (pozitív), akkor x^* lokális maximuma (minimuma) f -nek.

Azokat a pontokat, ahol $f'(x) = 0$ **stacionárius pontoknak** nevezzük. A

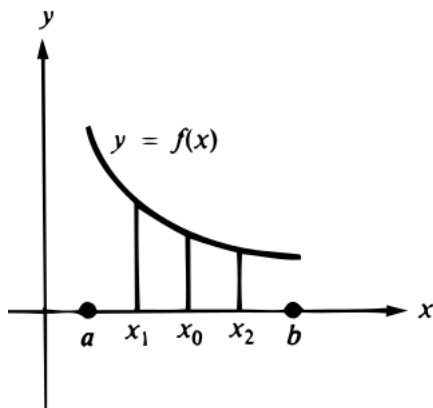
$$\max_{x \in [a, b]} f(x)$$

feladat megoldását a stacionárius pontjai illetve a és b közt keressük.

Példák monoton függvényre

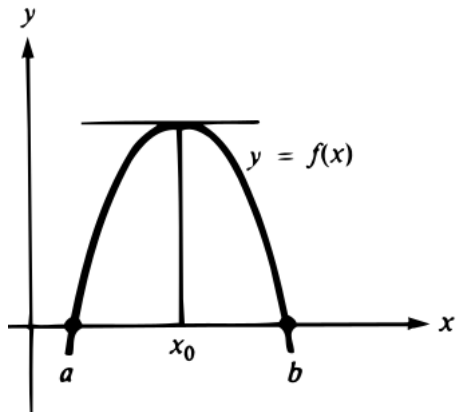

- (a) $f'(x_0) > 0$
 $f(x_1) < f(x_0)$
 $f(x_2) > f(x_0)$
 x_0 nem lokális
szélsőérték hely

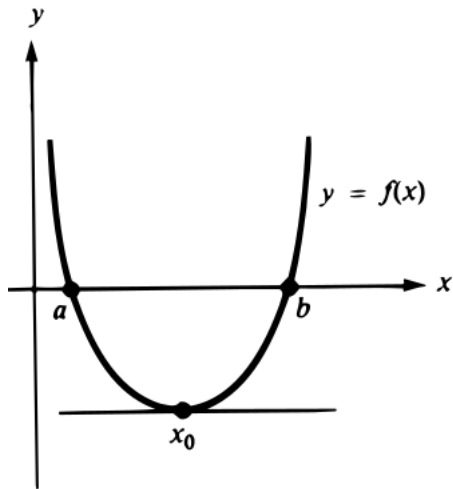

- (b) $f'(x_0) < 0$
 $f(x_1) > f(x_0)$
 $f(x_2) < f(x_0)$
 x_0 nem lokális
szélsőérték hely

Példák konkáv és konvex függvényekre

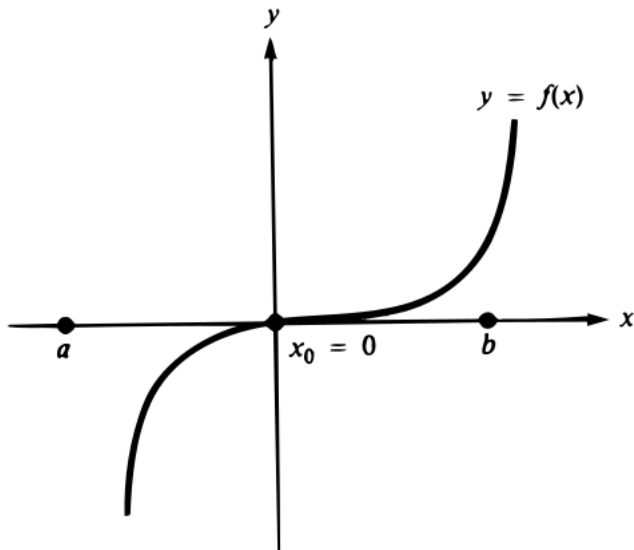

- (c) $f'(x_0) = 0$
Ha $x < x_0$, akkor $f'(x) > 0$
Ha $x > x_0$, akkor $f'(x) < 0$
 x_0 lokális maximum

- (d) $f'(x_0) = 0$
Ha $x < x_0$, akkor $f'(x) < 0$
Ha $x > x_0$, akkor $f'(x) > 0$
 x_0 lokális minimum

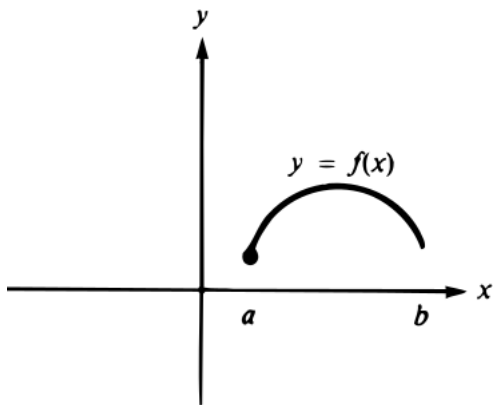
Példa se nem konkáv se nem konvex függvényre

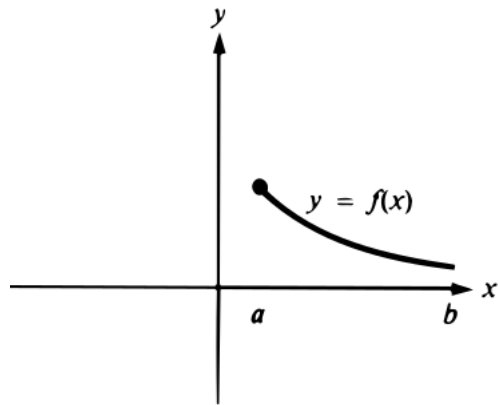
- (e) $x_0 = 0$ nem lokális maximum
vagy lokális minimum,
de $f'(x_0) = 0$

Példa optimumra nem 0 deriválttal

(a) $f'(a) > 0$
 a lokális minimum

(b) $f'(a) < 0$
 a lokális maximum

Legmeredekebb lejtő módszere

Több dimenziós feladatoknál az $f'(x) = 0$ feltételt felváltja a

$$\nabla f(x) = (f'_{x_1}(x), f'_{x_2}(x), \dots, f'_{x_n}(x)) = \mathbf{0}$$

szükséges feltétel.

Ez nem feltétlenül vezet könnyen megoldható egyenletrendszerre, ezért iteratív megoldáshoz folyamodunk.

Lokális kereső eljárás

Legyen x_0 a kezdő megoldásunk, az iterációs lépés pedig

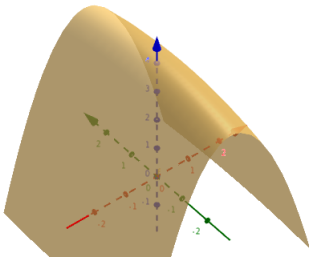
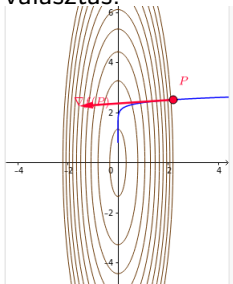
$$x_{i+1} = x_i + \mu d_i, \quad i = 0, 1, 2, \dots$$

ahol d_i egy növekvő irány maximalizálásnál, μ pedig a lépéshossz.

Ha $\|x_{i+1} - x_i\| \leq \epsilon$, azaz az új lépés nem elég nagy, STOP.

Legmeredekebb lejtő módszere

Ahogy $f'(x)$ a növekvő irányba mutat 1D-ben, úgy $\nabla f(\mathbf{x})$ a legmeredekebb növekedés irányába mutat nD -ben. Így $\mathbf{d}_i = \nabla f(\mathbf{x}_i)$ jó választás.

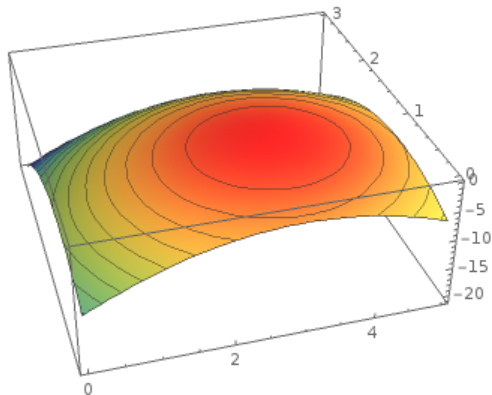
► Geogebra

Lépéshossz meghatározása

μ -t vagy az egydimenziós $\max_{\mu} f(\mathbf{x}_i + \mu \mathbf{d}_i)$ feladat megoldásával, vagy közelítéssel határozzuk meg.

Legmeredekebb lejtő: példa

Példa. Maximalizáljuk az $f(x, y) = -(x - 3)^2 - 3(y - 1)^2$ függvényt!

$$\begin{aligned}\nabla f &= \begin{pmatrix} f'_x \\ f'_y \end{pmatrix} = \\ &= \begin{pmatrix} -2(x-3) \\ -6(y-1) \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 6-2x \\ 6-6y \end{pmatrix}\end{aligned}$$

$$\mathbf{x}_0 = (0, 0)$$

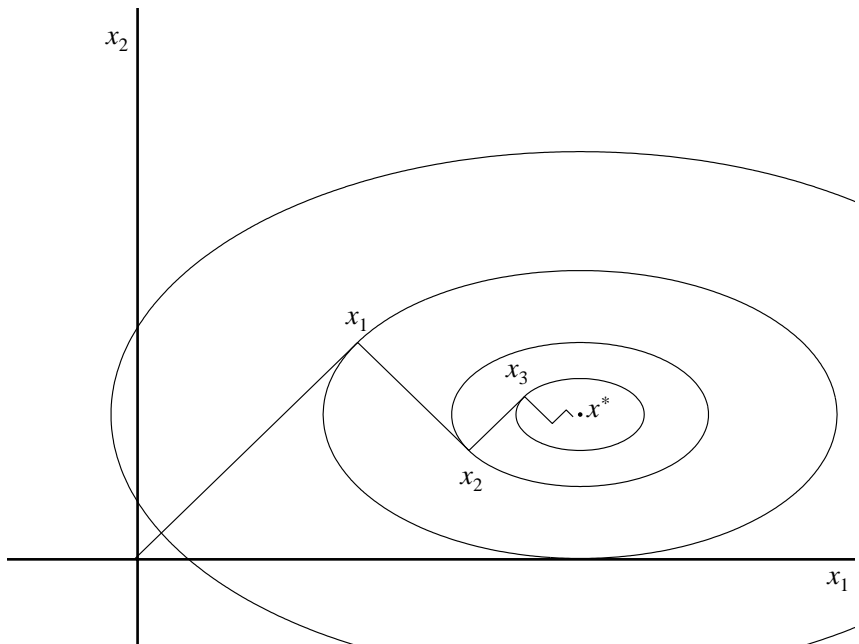
$$\mathbf{x}_1 = (0, 0) + \mu(6, 6) = (6\mu, 6\mu),$$

vagyis

$\max_{\mu} f(6\mu, 6\mu)$ -t keressük!

$$\max_{\mu} f(6\mu, 6\mu) = \max -(6\mu - 3)^2 - 3(6\mu - 1)^2 = \max -144(\mu - 1/4)^2 - 3$$

$$\mu = 1/4 \quad \rightarrow \quad \mathbf{x}_1 = (6/4, 6/4)!!!$$

Feltételes optimalizálás: Lagrange függvény

Adott a következő feltételes probléma

$$\begin{aligned} \max_{\mathbf{x} \in \mathbb{R}^n} \quad & f(\mathbf{x}) \\ & g_j(\mathbf{x}) = 0, \quad j = 1, \dots, m \end{aligned}$$

Az

$$\mathcal{L}(\mathbf{x}, \boldsymbol{\lambda}) = f(\mathbf{x}) - \sum_{j=1}^m \lambda_j g_j(\mathbf{x})$$

függvényt a feladat **Lagrange függvény**ének nevezzük.

Tétel (szükséges feltétel). Ha $\mathbf{x}^*$ az (1) feladat maximuma, akkor létezik $\boldsymbol{\lambda}^*$ amire $\mathbf{x}^*$ a Lagrange függvény stacionárius pontja, azaz $\nabla \mathcal{L}(\mathbf{x}^*, \boldsymbol{\lambda}^*) = 0$.

A $\boldsymbol{\lambda}$ vektor elemeit **Lagrange multiplikátor**oknak nevezzük.

Lagrange függvény – példa

Példa. Maximalizáljuk $f(x, y) = x + y$ függvényt, ha $x^2 + y^2 = 1$.

Lagrange függvény.

$$\mathcal{L}(x, y, \lambda) = x + y - \lambda(x^2 + y^2 - 1) = x + y - \lambda x^2 - \lambda y^2 + \lambda$$

A szükséges feltétel

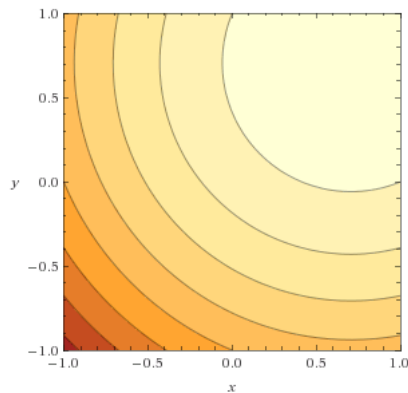
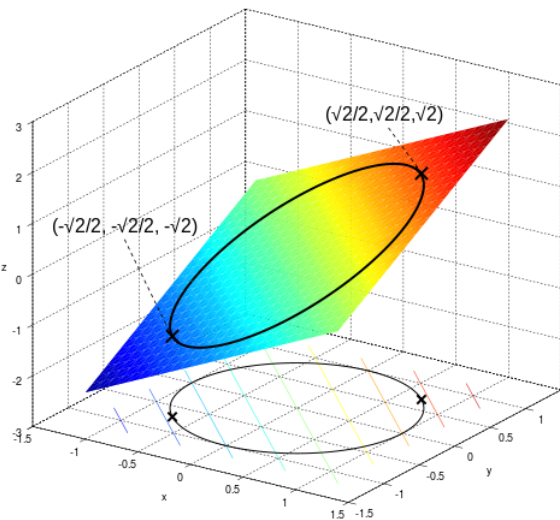
$$\nabla \mathcal{L}(x, y, \lambda) = \begin{pmatrix} \mathcal{L}'_x \\ \mathcal{L}'_y \\ \mathcal{L}'_\lambda \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 - 2\lambda x \\ 1 - 2\lambda y \\ -x^2 - y^2 + 1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 \\ 0 \\ 0 \end{pmatrix}$$

Megoldva: $x = y = 1/(2\lambda)$, $\lambda = \pm 1/\sqrt{2}$

így $(x, y) = (\sqrt{2}/2, \sqrt{2}/2)$, illetve $(x, y) = (-\sqrt{2}/2, -\sqrt{2}/2)$.

Ebből $f(\sqrt{2}/2, \sqrt{2}/2) = \sqrt{2}$ a maximum, $f(-\sqrt{2}/2, -\sqrt{2}/2) = -\sqrt{2}$ a minimum.

Lagrange függvény – példa

A Lagrange fv $\lambda = 1/\sqrt{2}$ -vel

Korlátozófüggvény módszer

Motiváció: ahelyett, hogy megoldanánk egy feltételes optimalizálási feladatot, **beépítjük a feltételeket a célfüggvénybe.** (ld. mint Lagrange függvény)

Ötlet: Tegyük fel, hogy adott egy kezdő lehetséges megoldásunk ($x_0 \in \mathcal{S}$). „**Készítsünk szakadékot**” az $\mathcal{S}$ határán.

A feladat:

$$\begin{aligned} \max_{\mathbf{x} \in \mathbb{R}^n} \quad & f(\mathbf{x}) \\ \text{feltéve} \quad & g_i(\mathbf{x}) \leq 0, \quad i = 1, \dots, m \end{aligned}$$

A korlátozófüggvény (barrier):

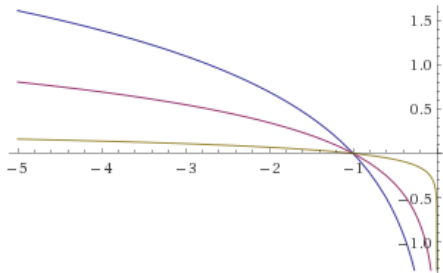
$$B_\mu(\mathbf{x}) = f(\mathbf{x}) + \mu\phi(\mathbf{x})$$

ahol $\phi(\mathbf{x})$ tartson $-\infty$ -hez $\mathbf{x}$ tart a megengedett tartomány határához, de kis negatív ha még megengedett!

Korlátozófüggvény módszer: A ϕ függvény lehetséges választásai

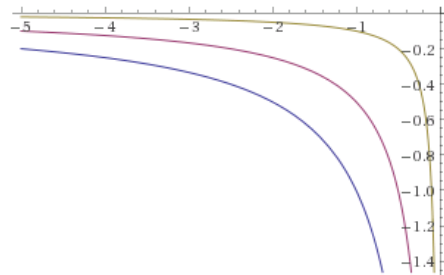
$$\phi(\mathbf{x}) = \sum_{i=1}^m \log(-g_i(\mathbf{x}))$$

Az $x \leq 0$ feltétel esetén

$$\phi(\mathbf{x}) = \sum_{i=1}^m \frac{1}{g_i(\mathbf{x})}$$

Az $x \leq 0$ feltétel esetén

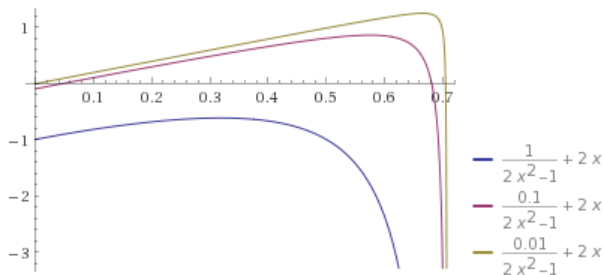
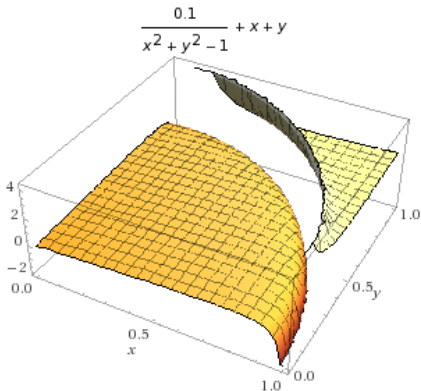
A μ paraméter megválasztása kontrollálja az akadály szigorúságát:

- μ nagy: fokozatos akadály (kék)
- μ kicsi: éles akadály (barna)

Korlátozófüggvény módszer: példa

Példa. $\max x + y$ ha $x^2 + y^2 \leq 1$

$$B_\mu = x + y + \frac{\mu}{x^2 + y^2 - 1}$$

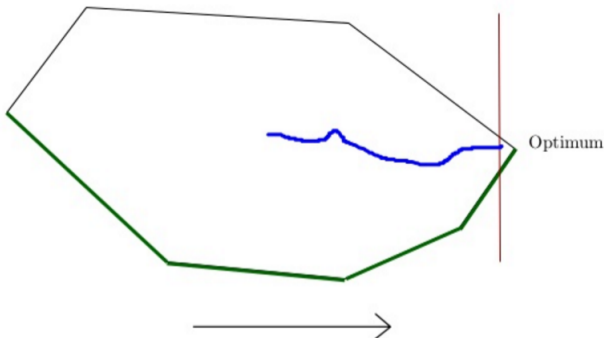
Induljunk ki az x_0 megengedett kezdő megoldásunkból, oldjuk meg a $\max B_\mu$ feladatot, majd μ -t fokozatosan csökkentve újra meg újra oldjuk meg a $\max B_\mu$ feladatot!

Korlátozófüggvény módszer: Megjegyzések

- A B_μ feladatok megoldása tart az eredeti feladat megoldásához ha $\mu \rightarrow 0$, de nem éri el ha $g_i(\mathbf{x}^*) = 0$ ($B_\mu(\mathbf{x}^*) = -\infty \forall \mu > 0$).
- Csak egyenlőtlenség feltételek mellett alkalmazható, különben nincs lehetséges megoldása!
- Kis μ esetén a korlátozó (barrier) függvény rosszul kondicionált, azaz numerikusan nehezen megoldható (túl nagy a célfüggvényérték különbség kis lépésre is).
- A feltételeket nem hagyhatjuk figyelmen kívül: ha kilépünk a lehetséges tartományból a függvényünk vagy nem értelmezett (logaritmus), vagy rossz megoldást ad (reciprok).

Szimplex vs. belső pontos módszer

A korlátozófüggvény módszer lineáris programozási feladatra való alkalmazásából született az ú.n. **belső pontos módszer**!

Büntetőfüggvény

Mi a helyzet akkor, ha **nincs meg a kezdő lehetséges megoldás** (azaz egy belső pont...)?

Ötlet: Legyen a **büntető függvény**

$$P_\rho(\mathbf{x}) = f(\mathbf{x}) + \rho\psi(\mathbf{x}),$$

ahol $\rho < 0$ szám a **büntető paraméter** és

$$\psi(\mathbf{x}) = \begin{cases} 0, & \text{ha } \mathbf{x} \text{ lehetséges megoldás} \\ > 0, & \text{különben.} \end{cases}$$

Cél:

$$\max_{\mathbf{x}} P_\rho(\mathbf{x})$$

problémák sorozatának megoldása, ahol $\rho \rightarrow -\infty$.

Vagyis: a nem lehetséges megoldások esetén a célfüggvény legyen egyre kisebb.

Büntetőfüggvény

Tekintsük a

$$\begin{aligned} \max_{\mathbf{x} \in \mathbb{R}^n} \quad & f(\mathbf{x}) \\ \text{feltéve} \quad & g_j(\mathbf{x}) \leq 0, \quad j = 1, \dots, m \\ \text{feltéve} \quad & g_j(\mathbf{x}) = 0, \quad j = m + 1, \dots, l \end{aligned}$$

feltételekkel adott feladatot.

A ψ függvény lehetséges választásai:

$$\psi(\mathbf{x}) = \sum_{i=1}^m \max\{0, g_i(\mathbf{x})\} + \sum_{i=m+1}^l |g_i(\mathbf{x})|$$

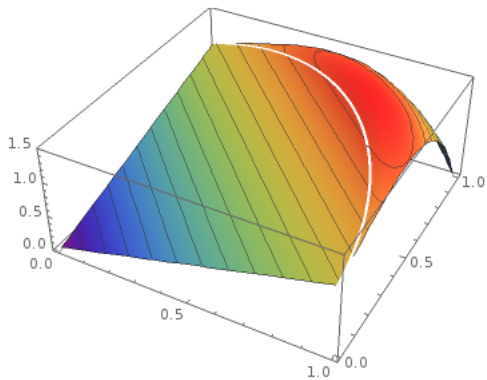
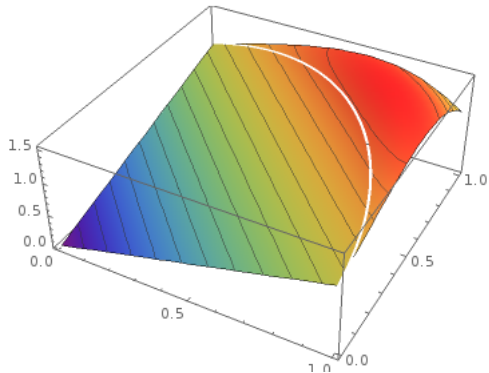
Vagy a négyzetes büntetőfüggvény

$$\psi(\mathbf{x}) = \sum_{i=1}^m \max\{0, g_i(\mathbf{x})\}^2 + \sum_{i=m+1}^l g_i(\mathbf{x})^2$$

Büntetőfüggvény: példa

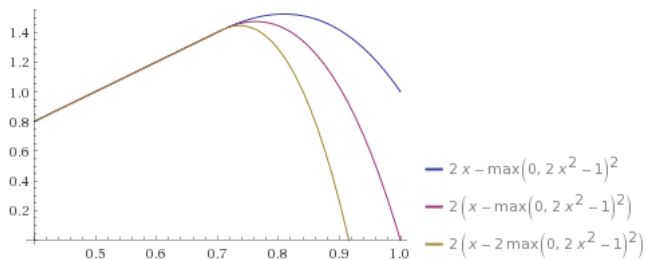
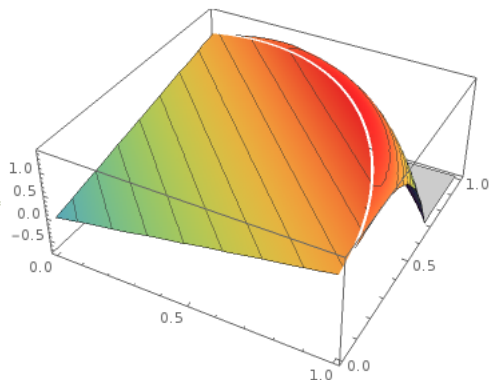
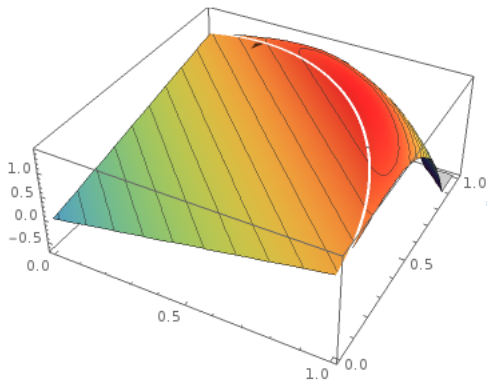
Példa. $\max x + y$ ha $x^2 + y^2 \leq 1$

$$P_\rho = x + y + \rho \max\{0, x^2 + y^2 - 1\}^2$$

Büntetőfüggvény: példa

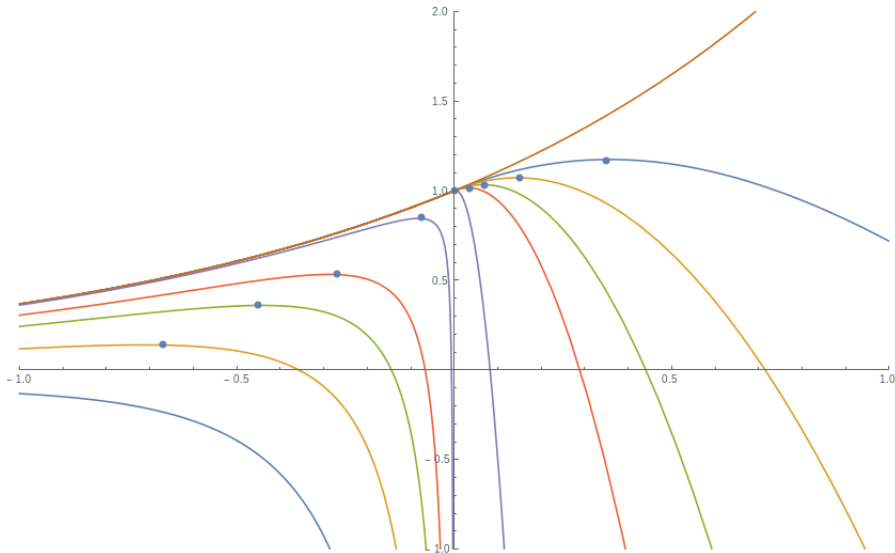

Büntetőfüggvény

- Nem tudjuk előre, mekkora ρ fog kelleni
- $\rho < 0$, ha $|\rho|$ túl nagy, a feladat rosszul kondicionált
- Csökkentsük fokozatosan ρ értékét
- A keresést mindig az előző megoldásból indítsuk
- Ha konvergál a függvényérték, megállunk
- Van olyan feladat amire **csak nem megengedett megoldást ad** (ld. következő ábra)

Barrier vs büntetőfüggvény – ábra

Példa. $\max e^x$ f.h. $x \leq 0$

Korlátozófüggvény vs büntetőfüggvény – ábra

Korlátozó függvények

Büntető függvények

